

Georg Kühlewind Alapítvány

Karácsonyi hírlevél

2023

Valamennyi olvasónknak fényteli karácsonyi ünnepeket és boldog új esztendőt kíván a Georg Kühlewind Alapítvány nevében az alapítvány kuratóriuma:

Pál József

Böszörményi László

Fenyő Ervin

*

Jacques Lusseyran

Az élet ma kezdődik

Egy vak emlékei és találkozásai

(Részlet)

Jérémie Regard¹

Fordította: Hevesi Mihály

*

Nem tudom, hogy van-e nagyobb áldás, mint egy igazi, azaz boldog öreggel találkozni. Az ilyen annyira ritka. Mert sajnos a kor a legtöbb ember számára csak a szétesést dokumentáló, vaksi összeszámlálása az éveknek. De ha egy öreg ember boldog, és pedig olyan mértékben, hogy már nincs szüksége beszédre, akkor az felszabadítóan hat, bárhol is legyen. Egy ilyen ember él emlékezetemben. Jérémie Regard²-nak hívják.

Nem én adtam neki ezt a nevet. Tényleg így hívták. Hány regényíró találta volna ki szívesen?

Szeretnék teljesen összehúzódní, amikor róla beszélek, mert olyan nagy volt és mégis kicsinek tűnt. Életemben olyan rövid időt foglalt el – néhány hetet csupán – hogy már nem is látom magam előtt. Egyenes tartású, kis termetű és erős férfit ismerek fel homályosan. Arcát nem látom. Azt hiszem, nem tettem fel kérdéseket erről az arcról, még akkoriban sem. Láttam mögötte egy másikat, egy még inkább valóságosat.

¹ A fejezet – az itt jelzett cím nélkül – *Az élet ma kezdődik* című könyvben olvasható, a 17.-től a 32. oldalig.

² Jelentése: tekintet, nézés

1944 telén tizenkilenc évesen találkoztam vele a háború közepén, egy német koncentrációs táborban. Egyike volt annak a hatezer francia fogolynak, akiket január 22-e és 26-a között Buchenwaldba hoztak. De senkire nem hasonlított.

Itt meg kell állnom egy pillanatra. Buchenwaldot említettem. Még gyakran megteszem. De mégse várják tőlem a deportáció borzalmainak leírását. Ez a borzalom valóban ott volt, de nem lehet leírni. Hogy jogunk legyen leírni, ahhoz nem írónak, hanem orvosnak kellene lenni – orvosnak, de nem csak a test orvosának. Tehát csak a legszükségesebbre fogom korlátozni magam, a jelenet legsematikusabb elemeire. Néhány embert felháborít majd, amit a deportációról mondok – vagy inkább paradox módon el fogom mondani, mire volt jó, fel fogom tární, milyen gazdagságot rejtett.

Azért térek gyakran vissza rá, mert az életbe való beszállásom pillanatában számomra a deportáció örömmel és fájdalommal, kérdésekkel és válaszokkal teli edény volt.

Jérémie sem beszélt a koncentrációs táborról, még ott tartózkodása idején sem. Pillantását nem irányította a krematórium füstjére, sem az 57-es blokk százhusz megfélemlített foglyára. Elnézett efölött.

Először nem tudtam ki ő. Beszélgetések során Szókratésznek hívták. Sok szomszédom mondta rá ezt a nevet, ami a félelemnek és hidegnek ebben a hangulatában, amelyben állandóan mozogtunk, teljesen meglepő volt. „Szókratész azt mondta...”, „Szókratész nevetett”, „Szókratész mögöttük áll, nem ott, egy kicsit távolabb, a borotvált fejű tömeg másik oldalán”. Nem értettem, hogy miért hívja mindenki pont Szókratésznek. De kíváncsi voltam rá.

Egy napon végül megláttam, valószínűleg meg kellett látnom. De hogy őszinte legyek, erről az első találkozásról semmilyen emlékem nincs.

Csak azt tudom, hogy egy ügyes beszédű hangoskodóra, egy éles elméjű metafizikusra, egy győzedelmeskedő morálfilozófusra számítottam. Mindebből semmit sem láttam.

Egyszerű kovács volt, egy faluból a francia Jura lábai mellől, és amiért Buchenwaldba hozták, annak semmi köze nem volt a lényeghez. Nem is tudtam ezt meg, de nem is kérdeztem. Gondolhatják, hogy nem Szókratésznek hívták, Jérémie volt a neve, és nem értettem, hogy ez a név miért nem volt elég jó társaimnak.

Jérémie kovács volt, a világnak egy egészen meghatározott helyén, egy francia faluban, és erről a múltról szívesen beszélt, széles mosollyal. Egészen egyszerűen mesélt róla, ahogy minden kézműves beszél a szakmájáról. És csak ilyenkor lehetett néha, alig láthatóan észrevenni, ahogyan egy másik kovács alakot ölt – egy szellemi kovács. Tudatosan mondok „szellemit”. Bár ennek a szónak a használata megkopott, most mégis helyes.

Hallottam, hogy Jérémie egyszerre olyanokról beszél, akik nem csak a lovuk vagy a kocsijuk végett mennek hozzá, hanem önmaguk miatt, hogy levertségükből megújhódva távozzanak, hogy az életerőből, ami nekik hiányzott, és amit Jérémie atyában annyira bőségesen, sugárzón és szelíden megtaláltak, kicsit haza vigyenek magukkal.

Abban az időben diák voltam. Nem voltak tapasztalataim ilyen emberekkel; nem ők töltik meg az egyetemeket. Azt gondoltam, hogy egy ember, aki bölcs, el is mondja és megmagyarázza, hogy milyen módon, miért és milyen gondolatsor alapján bölcs. Mindenekelőtt azt gondoltam, ahhoz, hogy valaki bölcs legyen, gondolkodnia kell, egészen szilárdan gondolkodnia.

Jérémie előtt szóltanul álltam, mert ő nem gondolkodott. Mesélte majdnem mindig ugyanazokat a történeteket, megrázta valakinek a vállát, és úgy tűnt, a többiek válla fölött, láthatatlan személyekhez fordul. Mindig volt valami látható a kezeiben. Amikor arról beszélt, milyen boldogan hagyta el egyik szomszédja a műhelyét, olyan volt, mintha egy hályogról, szemölcsről vagy daganatról beszélne, amit épp eltávolított. Erkölcsei értékeit szemével állapította meg, mint ahogy a természettudósok mikroszkópjaik alatt érzékelik a mikrobákat. Nem ítélt. És minél inkább láttam ezt, annál könnyebb volt nekem.

*

Már találkoztam olyanokkal, akik megleptek, patetikus emberekkel, akiknek a fellépése, gesztusa és beszédje annyira csillogó volt, hogy a jelenlétükben le kellett sütnöm a szememet. Jérémie nem lepett meg, egész biztosan nem. Nem volt szokása, hogy összezavarjon.

Nem a kíváncsiság vonzott, szükségem volt rá, mint szomszéd embernek a vízre. Alapszükséglet volt, mint minden fontos dolog számomra.

Amikor láttam Jérémie-t átmenni a barakkban, köztünk és közte tér keletkezett. Ha megállt, az emberek egy kicsit arrébb mentek, és középen egy kis helyet szorítottak. Ez teljesen ösztönös volt, és nem lehet egyszerűen az iránta való tisztelettel magyarázni. Amikor visszahúzódtunk előle, olyan volt, mintha egy lépést hátrálnánk, mintha helyet adnánk valakinek, aki épp dolgozik.

Vegyük figyelembe, hogy több mint ezren voltunk az istállóban; ezer ember egy légtérben, ahol négyszázan is kényelmetlenül érezték volna magukat. Vegyük figyelembe, hogy mindannyian mély és közvetlen félelmet éreztünk. Ne individuumokként képzeljenek el bennünket, hanem mint egy enyvszerű, protoplazmaszerű tömeget. Valóban egymáshoz voltunk ragadva. Egyedüli mozgásunk abból állt, hogy egymásba ütköztünk, és kapaszkodtunk, lógtunk és átfurakodtunk egymáson. Ha ezt elképzeljük, akkor biztosan jobban átérezzük azt a döbbenetes tényt – hogy ne mondjak csodát –, ezt a kis távolságot, ezt a kört, ami Jérémie körül nyílt.

Nem volt rajta semmi félelemkeltő és szigorú, még csak jó szónok sem volt. De jelen volt, és ezt látták. Ezt úgy lehetett érezni, mint egy kezét, ami a válladra nehezedik, és figyelmeztetőn hátraarcra kényszerít, amikor menekülni szeretnél.

Ahol felbukkant, ott lélegezni lehetett: életlehelet érintette meg az arcomat. Talán nem volt csoda, de mégiscsak valami, ami tőle jött. Igen, Jérémie sétája lélegzetet adott a blokkban. Emlékeimben világosan követem azt a fényes és tiszta utat, amit a tömegben vágott.

Bár láttam őt, akkoriban nem fogtam fel, hogy kicsoda. És a kép róla annyira élő bennem, hogy világítótoronyként fénylik. Nem tudtam, ki ő, mert nem mondta. Volt egy története, amire gyakran visszatért: azt mondta, a Keresztény Tudományos Mozgalom tagja. Egyszer még Amerikában is járt, hogy hittársaival találkozzék. Az, hogy egy Jura-béli kovácsnak ilyen ritka élménye volt, kíváncsivá tett, de nem segített rajtam. Még jobban beburkolta a titokzatosság fátyla; de ez volt minden. Csak Jérémie volt az, ami jelentett valamit, története nélkül.

Valóban olyan sok képet kell használni, hogy egyszerű folyamatokat, mint az evés, ivás le tudjunk írni? Nem tudtam ellenállni a kísértésnek, de tudom, hogy Jérémie megtiltotta volna. Jól tudta, hogy nem az ideákból él az ember.

Gyakorlati ember volt. Tudta, hogy Buchenwaldban nem élhetünk ideákból. Ezt elmondta nekünk, és még azt is, hogy közülünk sokan meg fognak halni. Sajnos, nem tévedett. Ismertem embereket, akik meghaltak, mert megölték őket. Értük csak imádkozni lehet. De ismerem sok embert, aki egyszerűen azért halt meg olyan gyorsan, mint ahogy a legyek elhullnak, mert azt gondolták, a pokolban vannak. Egész egyszerűen ezért. Akkor ragadta magához a szót Jérémie.

Olyan egyszerű és tiszta férfire volt szükség, amilyen ő volt, aki annyira szilárdan áll a valóság talaján, hogy nem csak a tüzet látta, hanem mögé is nézett. A reménységnél többre volt szükség. Látni kellett.

És az öreg Jérémie látott. Volt valami előtte, amit mi nem láttunk. Nem a mi Buchenwaldunkat látta, nem az áldozatokét. Ez nem a nevelőintézet volt, az éhség, a verések, a halál, a pellengérré állítás helye, ahová mások – a rosszak – kegyetlen módon bedugták. Az ártatlan az egyik oldalon, a másikon a másik, az ismeretlen nagy acsarkodó „mocskos kutya” – ez az ellentét nem létezett a számára.

Jogosan kérdezik, honnan tudtam ezt, mert Jérémie majdnem semmit sem mondott. Nos, néhány ember – és közéjük tartozott Jérémie is – kétségtelenül olyan tökéletes, egzakt és átfogó látással rendelkezik, hogy ez a látás másokban megnyilvánul vagy legalábbis egy pillanatra áttevődik rájuk. Ilyen pillanatban a hallgatás megfelelőbb és pontosabb, mint a szó.

Ha Jérémie kis fénykoszorújával hozzánk jött az 57-es blokkon keresztül, világosságot árasztott, egy új, kiegészítő nézőpontot közvetített. És ezért léptünk mi is egy lépést hátra.

Egyébként helytelen lenne azt gondolni, hogy Jérémie atya megvigasztalt bennünket. Azon a ponton, ahová jutottunk, a vigasz csak románc, gonosz dajkamese lett volna. Nem voltunk a tejjel és mézzel folyó Kánaánban, és ha olyan bolondok lettünk volna, hogy egy pillanatig is azt hisszük, keserű lett volna az ébredés. Jérémie kimondta és látta a keménységet. De ezt gyengéden tette.

Nem volt semmi kenetteljes benne. Hangja telt volt, mozdulatai kellemetlenül pontosak és célirányosak, de ez szakmájából és nyugodt lényéből származott. Nem volt próféta, egyszerűen csak jó ember.

Jérémie oly kevés volt próféta, olyan kevés figyelmet keltett, hogy nem tudom abból a tíz emberből, akik az 57-es barakkban túléltek 1944 telének ezen napjait, hányan emlékeznek rá még ma is. Teljes szívből kívánom, hogy ne én legyek az egyetlen.

Nem, semmit sem lehetett észrevenni Jérémie-n, semmilyen jelet nem lehetett felismerni. Nem emelte magasra hitének zászlaját, csak időről-időre a Keresztény Tudományét. De akkoriban mindez számomra és a körülöttem lévő honfitársaim számára csak érdekesen hangzott.

Jérémie-hez úgy mentek az emberek, mint egy forráshoz. Nem adtak számot maguknak erről, és nem gondolkodtak rajta. A fájdalomnak és szenvedésnek ebben a tengerében ott volt ez a sziget: egy ember, aki nem kiabált, aki senkit sem hívott segítségül, aki független volt.

Egy olyan ember ráadásul, aki nem álmodott: ez fontosabb, mint bármi más. Mi álmodtunk. Asszonyról, gyerekekről, házról, gyakran az egykori válságról és gondokról, arról az „egykorról”, amit gyengeségünkben „szabadságnak” neveztünk. Nem akartuk Buchenwaldot elfogadni. Mégis minden visszatéréskor ott volt és fáj.

*

Jérémie nem volt kiábrándulva; miért kellett volna álmodoznia? Ha láttuk rettenetes belső nyugalomával felénk közeledni, kiáltani szerettünk volna: „Csukd be a szemed! Amit láatsz, lángol!” De a kiáltás a torkunkon akadt, mert látszatra a szemei épphogy nyomorunkra irányultak, és még csak egyet sem rebbentek. Távolról sem tűnt olyanak, aki mindent magára vesz, nem volt hős. Csak nem félt, és számára ez olyan természetes volt, mint nekünk az, hogy féltünk.

„Annak, aki lát, mindez egészen mindennapi” – mondta. Először nem érttem. Még olyan érzéseim is támadtak, melyek a felháborodással voltak határosak. Buchenwald hasonlítana a mindennapokhoz? Ez mégiscsak lehetetlen. Az ijedt, borzalmas emberek, a kiáltó halálvész, az SS soraiban és a foglyok között mindenütt jelenlévő ellenségek, a domb, ami füsttel körbe véve meredt az égre, az erdőn áthúzódó hét elektromos szögesdrót-gyűrű, ez lenne mindennapi? Emlékszem, nem akartam tudomásul venni! Még szörnyűbb vagy még szebb kellett volna, hogy legyen. Amíg Jérémie meg nem tanított látni.

Számomra ez nem volt kinyilatkoztatás, sem az igazság lehengerlő felfedezése. De egy nap éreztem és felismertem, hogy Jérémie, a kovács, hosszabb időre kölcsönadta szemeit.

Ezekkel a szemekkel láttam, hogy Buchenwald nem az a kivételezett hely, amely a legnagyobb emberi szenvedésekre tarthatna jogot. Azt is láttam, hogy a táborunk, nem ott volt, ahol gondoltuk: nem Németországban, Thüringia szívében uralta Jéna síkságát. Jérémie szeme megtanított arra, hogy Buchenwald ott volt mindannyiunkban, hogy mindegyikünk melengette és melegen tartotta, elengedhetetlenül babusgatta és borzalmasan szerette. És ezért legyőzhettük volna, ha teljes erőnkkel akarjuk.

„Milyen mindennapi” – mondta Jérémie néha. Mindig látott embereket, akiknek legyőzhetetlen félelmeik voltak, mert félelmüknek nem volt tárgya. Láta, hogy titokban mindenekelőtt egy kívánságuk van: az, hogy maguknak fájdalmat okozzanak. Ez mindig így volt – itt is. Csak hogy a feltételek végül is itt teljeseztek be. A háború, a nácizmus, a politikai és a nemzeti örület mesterművet alkotott: a koncentrációs tábort; a szenvedés és a fájdalom tökéletes elegyét.

A számunkra ez volt az első alkalom. Jérémie azonban nem fogta vissza magát meghatódottságunk láttán. Azt mondta, hogy ez nem őszinte és csak fáj.

Azt mondta, hogy ha jó a szemünk, a normális életben ugyanazokat a borzalmakat láthattuk volna. De akkor lehetséges volt boldognak is lenni. Most a nácik egy félelmetes mikroszkópot adtak a kezünkbe: a tábort. Ez nem elég ok arra, hogy feladjuk az életet.

Jérémie jó példával járt elől: az 57es blokk közepén örömet talált. A nap azon óráiban lelt rá, amikor mi félelmet éreztünk. És olyan bőségesen talált rá, hogy amikor jelen volt, éreztük szétáradni magunkban. És az, hogy öröm töltött el bennünket, abban a helyzetben megmagyarázhatatlan, igen, hihetetlen érzés volt.

Micsoda ajándékot adott Jérémie! Bár nem értettük, egyre hálásabbak voltunk.

Milyen öröm volt ez? Szeretnék néhány példát hozni – még ha ezek gyengék is: öröm, hogy élünk ebben a pillanatban, a következőben és mindig, amikor arra gondolunk, hogy még életben vagyunk. Öröm, hogy az éjszaka árnyékában életünket összeütközni láttuk a többiek, vagy legalábbis néhányuk életével. Mit jelent ez? Örömet vagy valami mást? A váratlan megbocsátás a pokoltól pár lépésre sokkal többet jelentett, új lehetőséget és képességet mindenre, nagy

szerencsét. Ezt az állapotot Jérémie segítségével tapasztaltam. Tudom, hogy mások is hozzám hasonlóan élték át.

Boldogság volt felfedezni, hogy az öröm létezik, hogy éppúgy, mint az élet, bennünk van, hogy semmilyen feltételt nem támaszt, és épp ezért semmilyen feltétel – még a legrosszabb sem – rombolhatja szét.

Jérémie azért volt képes minderre, fogják majd mondani, mert tisztán gondolkodott. Nekem nem ez a véleményem. Mert ez az intellektusára vonatkozna, és a ráció világában nem volt járatos. Mondtam, hogy látott. Úgy beszélek róla, mint egy élő imáról.

A túl okosak azt fogják mondani, hogy Jérémie hite osztatlan volt. Ezen múlna? Számára – és általa számunkra is – minden pillanatban meg volt mentve a világ. A kegyelem határtalan volt. És ha eltűnt, csak azért lehetett, mert nem akartuk, mert elvesztettük az örömet – és nem a kegyelem vesztett el minket.

*

Ezek nem nagy szavak, és ha mégis az a benyomásuk, akkor ez az én ügyetlenségem miatt van. Jérémie egyszerre volt átlagos és rendkívüli.

Minden további nélkül lehetett hetekig a közelében élni anélkül, hogy úgy láttuk vagy úgy beszélünk volna róla, mint egy jóságos öregről, „aki nem olyan, mint a többiek”. Semmi olyan látványosat nem nyújtott, mint a hősök vagy az utcai árusok.

Ami különleges volt benne, azt nyilvánvalóan nem sajátította ki magának, és az volt a sorsa, hogy másoknak a javára váljék. Ha volt egyáltalán valami látványos, akkor az rajtunk, bennünk volt. És még egészen világosan emlékszem, ahogy egyik nap megtaláltam. Egy nap, mely ugyanolyan volt, mint a többi, egyszerre egy kis helyet észleltem, ahol nam reszkettem, nem szégyelltem magam, ahol az élet és a halál fölött uralkodó emberek csak fantomok voltak, ahol az élet nem attól függött, hogy az ember a táborban van-e vagy sem.

Ennek az embernek a képét emlékezetemben hordozom, mert számomra ő egy szent volt.

Hogyan tűnhetett el? Nem tudom. Ahogy jött, úgy ment el. Hangtalanul.

Egyik napon azt mondta valaki, hogy meghalt. Valószínűleg a táborba való érkezésünk után néhány héttel történt.

Így haltak ott az emberek. Majdnem soha nem tudtuk, hogyan történt. Túl sokan haltak meg egyszerre, senkinek nem volt sem ideje, sem gondja arra, hogy a részletekre, a halál „hogyanjára” figyeljen. Azokat, akik meghaltak, eltűntették a tömegben. Sok halottunk volt, és a halálukban nekünk, élőknek többé-kevésbé részünk volt. A mások halála annyira a mi ügyünk volt, hogy nem tudtunk erőt gyűjteni ahhoz, hogy a halál szemébe nézzünk.

Jérémie eltávozásának „hogyanjáról” semmit sem tudtam meg. Csak arra emlékeztem, hogy pár nappal előtte meglátogatott, és bejelentette, hogy ez az utolsó alkalom. Egyáltalán nem úgy mondta, mintha szerencsétlenséget közölné; minden ünnepélyesség nélkül, egyszerűen kijelentette: ez az utolsó alkalom, és ezért el akarta mondani nekem.

Nem hiszem, hogy szenvedtem volna. Nem lehetett fájdalmas. Biztos, azért nem volt fájdalmas, mert valóság volt, és mert tudtam.

Szolgált. Joga volt, hogy ezt a világot, amelyet teljesen átjárt, elhagyja.

Természetesen számolok azzal, hogy valaki felteszi azt a kérdést: „Milyen természetfölöttit látsz ebben a kovácsban? Egyszer, amikor neked nehezedre esett vidámnak lenni, ő volt a kedélyesség példaképe. Jót tett veled, ez minden. Jérémie belső nyugalma, bátorságának, idegeinek, hangulatának, vagy talán anyagcseréjének biztos egyensúlyából eredt.”

Nem, így nem leszünk igazságosak Jérémie-hez!

Amit benne természetfölöttinek nevezek, az a szokásokkal való tökéletes szakítás. Szokásos egocentrikus igyekezetünkkel minden balsorsot „szerencsétlenségnek” vagy „szenvedésnek” nevezünk, bosszúsomjában gyűlöljük, vagy (enyhébben, de mégiscsak tagadhatatlanul gyűlölködve) lázadunk ellene. Amikor szenvedünk, mindig azt hisszük, hogy ártatlanok vagyunk. Ő azonban kikerült e kényszerű reflexek hálójából, és egyedül ez – és nem a jó és tökéletes egészség, ha létezik ilyen – ad magyarázatot személyére.

Legbelsőbb lényéhez jutott el, és ott a természetfölöttit – ha valakit zavar ez a szó –, a lényegét fedte föl, ami nem függ a körülményektől, ami mindig, mindenhol, a fájdalomban éppúgy, mint az örömben létezni tud. Megtalálta az élet forrását. Tisztaság és átlátszóság vette körül. „Természetfölöttit” mondtam, mivel Jérémie viselkedése pontosan valamiféle vallásos aktusnak tűnik: annak a felfedezése, hogy Isten jelen van, és lehetséges visszatérni hozzá.

Ez volt a „jó hír”, amit Jérémie a maga igen egyszerű módján hirdetett.

Mindnyájan sokat nyernénk azzal, ha emlékezetünket karanténba zárnánk, legalábbis a kicsinyeset, a szűklátókörűt, a telitömöttet, ami a valótlanságban, a mítoszban, a múltban való hitünket táplálja.

Emlékezetünk hirtelen és véletlenszerűen felidéz egy személyt vagy elmúlt események szeletkéit, amelyek belénk fészkelik magukat. A kép a tudat képernyőjére vetül, felnagyítódik, és hamarosan már semmi másnak nem ad teret – ez a megmerevedett szellem állandó visszatérése. A jelen feloszlik. Az egymásra következő pillanatok elhalványulnak, nincs már erejük hordozni bennünket. Röviden: egy ilyen emlékezés melankóliát és bánkódást idéz elő, belső összezavarodást minden tekintetben.

Szerencsére van egy másfajta emlékezés. Számomra Jérémie is ide tartozik.

Belátom, nem tudok ettől az embertől szabadulni. De emléke nem kísért. Egyszerűen belém hatolt, táplál és éltet. Nagyon kevés időt fordítok arra, hogy rá gondoljak: inkább ő az, aki gondol rám.

Ahhoz, hogy róla beszéljek, meg kellene említenem Buchenwaldot. De ne ámítsuk magunkat: Jérémie „sohasem volt Buchenwaldban”. Bár testben ott találkoztam vele. Egy számot viselt, és hozzám hasonlóan mások is ismerték. De nem volt ott azon a különleges, kizárólagos módon, ahogy azt a „Buchenwaldban volt” kijelentés felkínálja.

Számára a tábor nem volt több bármely más, tetszőleges eseménynél, nem érintette belső magját.

Vannak emberek, akikre csak „kis emlékezetemmel” emlékszem; amennyiben a táborban találkoztam velük, számomra ők ott is maradtak. Jérémie nem múltam mélységéből beszél hozzám, hanem jelenem középpontjából. Nem tudom elkerülni őt.

Így van ez minden emberrel, aki tanított nekünk valamit. Mert ezt a „valamit”, ezt a felismerést, ezt a gazdag élettanítást, csak úgy voltak képesek közvetíteni, hogy tudták: mindez nem az övék. Ha Jérémie valamilyen személyes oknál fogva egy mindenki másétól különböző, élvezetes és egyszerű történet következtében lett volna boldog – úgy, ahogy egyesek számára boldog is volt –, akkor biztosan nem lenne életében jelenlévő. Beleolvadt volna a regényalakok közé, az átmeneti arcok közé. De Jérémie nem boldog volt, hanem kedélyes. Ez a vagyon nem a birtoka volt, legfeljebb amennyire részt vett ebben. Pont így volt ez a miénk is.

Azoknak az embereknek összes titka és ereje, akik mást szolgálnak saját átmeneti egzisztenciájuk helyett, abban áll, hogy nem lehet kitérni előlük.

*

Ma éjszaka nem nyomorúságomat kell legyőznöm, hanem sokkal inkább boldogságomat.

Milyen különös az, amikor minden irányból a puha édesség hullámaint érezzük, melyek majdnem minden mozgást feloldva a létet olyan ernyedtté teszik, mint egy kifeszítetlen kötél.

Nem tudtam aludni. Lementem a szobába, amit itt *recreation room*-nak hívnak és amit én műhelynek nevezek, mivel általában itt dolgozom. Azonnal rám tört ez a lelkiállapot, a boldogság, az édesség érzése, vagy egyszerűen: a kényelem érzése.

A kényelem, ami annyira tökéletes alapja ennek az életnek, hogy a külső régiókat, a tárgyak és az eszközök területét, ahol mindaddig uralkodott, végül elhagyta, és belém hatolt, hogy a lelkiállapotok joga szerint belém fészkelje magát. Újfajta romantika, amely annyira jellemző korunkra.

Igen, a romantika helyes szó, mert a kényelemhez a nosztalgia és az ellenállás is hozzátartozik. Homályosan érzek is magamban egy ébredő erőt, ami ellen akar állni.

Ellenálllok, annyi bizonyos. Valahol bennem harc zajlik a selyemkönnyű éjszaka csapdája ellen.

A házat megmerevíti a csend; de ez az élő merevség olyan, mint az eljegesedett víz merevsége. Köröskörül a hallgatag hegy az egyetem ünnepi hangulatában.

Ma este Hollins-ban³, vagyis a városban, az egyetemista lányoknak táncot szerveztek. Versenyt futva a zizegő falevelekkel most érkeznek vissza nevetés és búcsúzkodás közepette. A fiúk felbőgögték autóik 25 lóerejét. Fölösleges dudálás tépi szét a sötétséget. És mindez boldog, könnyed, sziporkázó, élénk. Fájdalommentes. És én, aki ezt csodálkozó, figyelmes fülekkel hallgatom műhelyemben, könnyűnek érzem magam.

Hogy is panaszkodhatnék? A legszebb házban lakom, amiben valaha is laktam. Ebben az éjszakai órában nem tudok mást tenni, mint hogy magamhoz szorítsam, fantáziámmal átöleljem, a csend minden pillanatában megízleljem. Talán kint hideg van: novemberi éjszaka, Virginia a fagypont küszöbén. De nem figyelek erre: az elektromos fűtés langyos hálót von kezem és nyakam köré.

Kintről hallami a lányok hangját a füves részről és a parkolóból, ahol a szeretett fiúk bögögték a motort. Biztos vannak sokan köztük, akik nem tudnak elbúcsúzkodni. Valahol az enyhe szélben

³ 1959-ben, a könyv írásának idején, Jacques Lusseryan a hollinsi egyetemen (Virginia, USA) tanított nyelvtudományt és francia irodalmat.

és az ünnepben, az éjszaka leheletében boldogok a lányok és minden ember. Én mindenesetre boldog vagyok.

Mégis ellenállok. Nem vágyódom szegénységre vagy kemény életre, nincs sürgető igényem a szerencsétlenségre. Csak azt kívánám – de még mennyire! –, hogy bárcsak nehéz lenne magyarázatot adni egyetemem boldogságára.

Úgy tűnik számomra, túl jól tudom, hogy az egyetem miért őrzi meg egész éven keresztül ünnepi hangulatát, a kéj egy bizonyos fajtáját, igen, ez az.

Hatszáz fiatal lány között, akik professzoraik szeme előtt játszanak, dolgoznak, szomorkodnak, nevetnek – kéj honol. De látom ezt az egyetem sűrű fáiban is, mert olyan nagy számban vannak és úgy vannak elrendezve, hogy minden sétány, minden előadóterem védett világot képez. Kéj lappang a lenyírt fűben, az alma édes illatában vagy a frissen vágott fában, a hegyi táj tökéletességében, és mindenhol az utcán. Kéj van a világ minden tájáról idesereglett kincsek találkozási pontján, amelyek azért vannak itt, hogy annak a bolondságnak a humuszát képezzék, amelyeknek az illata most megtölti fejemet.

Biztosan átadnám magam ennek az édességnek, ha nem ismerném az okát, ha nem láttam volna Amerikában olyan sok autót, hűtőszekrényt, televíziót, klímaberendezést, jómódú családot, élelemtartalékot és csúcskonjunktúrás ipart.

Talán ez egy Európából, tévedésből magammal hozott gonosz gondolat, de valóban azt kívánom fiatal lányhallgatóimnak és azoknak, akik őket sétára és táncmulatságra kísérik, hogy olyasmire várjanak, ami nem jön el.

És itt alapjában véve már nem csak az egyetememre gondolok, hanem egész Amerikára és a modern civilizációra. Azt mondhatnák, hogy gondolatom helytelen és túlfentel általános. De már mondtam, hogy ez nem gondolat, hanem egy lelkiállapot, a kényelem állapota.

*

Valamire várni, ami nem jön el. Vagy inkább: olyasmire várni, ami belőlünk jön. Mert hirtelen úgy gondolom, hogy ez a kiegyensúlyozottság, ez a hollinsi kényelem csak egy átmeneti gazdagság, aminek az átmenetisége megijeszt. Ez a gazdagság egy feltételezésen alapszik, azon, hogy a Világegyetem azért van, hogy az emberek számára boldogságot ajándékozzon, hogy ez az igazi célja, és csak egy gondolat nélküli, automatikus jelre van szükség ahhoz, hogy minden adományát kiváltsuk. Mi lenne, ha az egyetemen hirtelen nem lenne fűtés, élelem, vagy eltűnne az apró, lényegtelennek tűnő szépítgetés? Mi történne, ha ennek a különleges épületnek az egyik boldogságszála elszakadna? Mi történne, ha megszállnák, ha kitorne a pánik vagy a szegénység? Nevetnének-e a hollinsi lányok?

Azt kívánám, hogy bárcsak nevensenek. Ezt kívánom. De félek, és félelmem jól láthatóan az egyetemen kívülre terjed.

Érzem, ahogy az édes éjszakában megerősödik bennem az ellenállás, mert félek, hogy én is felejték, pont olyan gyorsan, mint a többiek. Hogy elfelejtem, hogy a föld nagyon gazdag, hogy ez a gazdagság mégiscsak több fajé, és nem csak az emberé. Hogy elfelejtem, hogy az anyagi birtoklás jó, de csak azzal a feltétellel, ha könnyedén bánunk vele. Ironikusan fogalmazva: úgy, ahogy egy forgó bűgő csigát nézünk. A birtoklás lehet jó, vagy legalábbis nem rossz, ha azzal számolunk, hogy nem ebből élünk. Ez minden szándékom ma éjjel: az életet ott keresni, ahol

élettartalékok vannak, és nem a téves címre menni. Magamban kell keresnek, azon a legbelső helyen, ahol nincs ég, fű, autó és semmiféle látható hatalom, hanem csak élet.

Nem szabad elveszíteni az életet. Erős, ám rejtett forrás: ha kerülő úton indulunk, eltévedünk, és hosszú időre elveszítjük. Nos, ma éjszaka úgy tűnik, hogy az egyetem eltávolodott tőle, nem tudom, milyen módon. Ettől valótlán jelleget ölt. Bár kényelmet érzek, örömet nem.

A politikai szabadság jó. A szociális szabadság is. De létezik a szabadságnak másik formája, amiről hallgatólagos megegyezés alapján senki sem beszél, sem a demokratikus országokban, sem máshol: ez a belső szabadság.

Nem a vallásszabadságra gondolok. Ez – már bocsánat – fontos, de relatíve fölösleges. Az emberek függetlenségére gondolok: mindenki egymaga az anyagi javak, a szolgáltatások és termékek tengerével szemben, amelyek a gyárakból kerülnek elő. Egyszerűbben ki lehet ezt fejezni: az ember külső világtól való nem-függősége.

Túl az egyetem jól rendezett és illatos éjszakáján, látom, hogy a z épület – éppúgy, mint bármely más helye a világnak – csak akkor állhat, ha ott emberek vannak, akik látják, és minden pillantásukkal újraépítik. Látom, hogy szépsége csak akkor létezik, ha a benne lakó lányok és a tanárok belsőjükben minden reggel újratekertik.

A dolgok csapdák, és annál gyorsabban bezáródnak, minél befejezettebbek. Hollins, Amerika, 20. század civilizációja – csapda.

A valóságban csak egy gazdaság van. Bár nem ismerem pontosan, látni vélem az éjszakában az utat, amely oda vezet. Egy kapu előtt állok. Ez a kapu, és ez legalább világos számomra, egy belső élethez vezet, nem a dolgokhoz.

Amerika – egy kontraszttal talán – ismét a szegénység felé terelte a gondolataimat. Nem az én szegénységem felé: a szegénység, mint minden, ami számít a világon, elsősorban nem egyik vagy másik emberé. Türelmesen várakozik ránk. Azt várja, hogy gondoskodjunk róla. Tudja, hogy minden azon múlik, hogy egy nap elfogadjuk-e.

De most éljen csak az én virginiai egyetemem! Legyen minden nappal tanulékonyabb, vidámabb, sziporkázóbb, kedélyesebb és szebb: nincs ellenemre. Még kívánom is neki, és legyen ettől kiegyensúlyozottabb a világ! De ennél többet szeretnék, mégpedig azt, hogy az emberek ne felejtsek el, hogy keveset segít rajtuk, ha a külső dolgok mennyei vannak elrendezve.

*Az én királyságom nem e világból való*⁴. Meg kellene végre érteni, hogy ennek nem csak vallásos, azaz közvetett, szimbolikus, (vagy akár) sötét jelentése van, hanem pozitív is, mely szerint az egész Univerzum így van megalkotva.

⁴ Egy szó módosításával idézi a szerző János evangélistát: *Az én országom nem e világból való*. (János 18,36.)